מערך שיעור גמרא | מסכת סוכה, דף כב ע"א - כב ע"ב

"חמתה מרובה מצלתה": כמה צל צריך בסוכה?

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 5 מתוך 5

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י: ספריא.

מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את הדין שסוכה שחמתה מרובה מצלתה פסולה, ושסוכה שצלתה מרובה מחמתה כשרה.
- התלמידים יזהו את הסתירה בין שתי המשניות לגבי "מחצה על מחצה" ("כי הדדי"), ויבינו את התירוץ "כאן מלמעלה, כאן מלמטה".
- התלמידים יסבירו את הפתגם של רב פפא, "כזוזא מלעיל, כאיסתרא מלתחת", ויקשרו אותו לתופעה שהם יכולים לראות בעצמם.
- התלמידים יכירו סוכה "מדובללת" וסוכה "מעובה כמין בית", ואת מחלוקת בית שמאי ובית הלל.

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: פנס וחור בדף	5 דקות
2	שתי המשניות	8 דקות
3	סוכה מדובללת: רב ושמואל	7 דקות
4	הסתירה והתירוץ: "כאן מלמעלה, כאן מלמטה"	12 דקות
5	מעובה כמין בית	6 דקות
6	סיכום ודף עבודה	7 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, דף עבודה, פנס (או פנס של טלפון), דף קרטון עם חור קטן.

פתיחה (5 דקות): פנס וחור בדף

מחשיכים מעט את הכיתה. מחזיקים דף קרטון עם חור קטן בין פנס לבין הקיר או הרצפה. שואלים: **"האם כתם האור על הקיר גדול מהחור, קטן ממנו או שווה לו?"** התלמידים מנחשים, ואז בודקים: הכתם גדול מהחור, וככל שהקרטון רחוק יותר מהקיר, הכתם גדל.

שאלת המפתח של השיעור: **אם בסכך יש חצי צל וחצי "חורים", כמה שמש תהיה על רצפת הסוכה? והאם הסוכה כשרה?** משאירים על הלוח עד הסוף.

שלב א (8 דקות): שתי המשניות

משנה, סוכה ב ע"א (המשנה הראשונה במסכת)

וְשֶׁאֵינָהּ גְּבוֹהָה עֲשָׂרָה טְפָחִים, וְשֶׁאֵין לָהּ (שְׁלֹשָׁה) דְּפָנוֹת, וְשֶׁחַמָּתָהּ מְרוּבָּה מִצִּלָּתָהּ — פְּסוּלָה.

משנה, סוכה כב ע"א

מַתְנִי׳ סוּכָּה הַמְדוּבְלֶלֶת וְשֶׁצִּילָּתָהּ מְרוּבָּה מֵחַמָּתָהּ — כְּשֵׁרָה. הַמְעוּבָּה כְּמִין בַּיִת, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַכּוֹכָבִים נִרְאִין מִתּוֹכָהּ — כְּשֵׁרָה.

- **"חמתה מרובה מצלתה"**: בסכך יש יותר מקומות פתוחים לשמש ("חמה") מאשר מקומות מוצלים. סוכה כזאת פסולה.
- **"צילתה מרובה מחמתה"**: יש בסכך יותר צל משמש. סוכה כזאת כשרה.
- **"מעובה כמין בית"**: הסכך עבה מאוד (רש"י: "שסכך שלה עב מאד"), עד שלא רואים דרכו כוכבים. גם היא כשרה.
- רש"י מעיר כאן שאין זו חזרה מיותרת על המשנה הראשונה: שתי המשניות סותרות זו את זו, כפי שהגמרא תקשה בהמשך.

שאלה לכיתה: מה הדין בסוכה שיש בה בדיוק חצי צל וחצי שמש? נסו לענות לפי כל אחת מהמשניות. (את התשובה נבנה בשלב ג.)

שלב ב (7 דקות): סוכה מדובללת, רב ושמואל

> **גמרא, סוכה כב ע"א**
>
> גְּמָ' מַאי מְדוּבְלֶלֶת? אָמַר רַב: סוּכָּה עֲנִיָּיה. וּשְׁמוּאֵל אָמַר: קָנֶה עוֹלֶה וְקָנֶה יוֹרֵד. רַב תָּנֵי חֲדָא, וּשְׁמוּאֵל תָּנֵי תַּרְתֵּי. רַב תָּנֵי חֲדָא: סוּכָּה מְדוּבְלֶלֶת, מַאי מְדוּבְלֶלֶת — מְדוּלְדֶּלֶת, שֶׁצֵּילָתָהּ מְרוּבָּה מֵחַמָּתָהּ — כְּשֵׁרָה. וּשְׁמוּאֵל תָּנֵי תַּרְתֵּי: מַאי מְדוּבְלֶלֶת — מְבוּלְבֶּלֶת, וְתַרְתֵּי קָתָנֵי: סוּכָּה מְבוּלְבֶּלֶת כְּשֵׁרָה, וְצֵילָתָהּ מְרוּבָּה מֵחַמָּתָהּ — כְּשֵׁרָה.

- **רב: "סוכה ענייה"**: סוכה "ענייה", שיש בסכך שלה מעט קנים והרבה אוויר. רש"י: אבל אין בה רווח של שלושה טפחים במקום אחד.
- **שמואל: "קנה עולה וקנה יורד"**: הקנים לא מונחים באותו גובה, אחד למעלה ואחד למטה. רש"י: מתוך כך החמה מרובה מהצל, אבל אילו היו הקנים מונחים בשווה, הצל היה מרובה, ולכן היא כשרה.
- **"רב תני חדא, ושמואל תני תרתי"**: לפי רב, המשנה מדברת על סוכה אחת: סוכה ענייה שצלתה מרובה מחמתה. לפי שמואל, המשנה מלמדת שני דינים: סוכה "מבולבלת" כשרה, וסוכה שצלתה מרובה מחמתה כשרה.

> טיפ למורה: מניחים על השולחן כמה עפרונות בגבהים שונים (על ספרים) ומאירים מלמעלה בפנס. רואים שהצללים "נסגרים" זה על זה. זו הסברה של שמואל: רואים את הקנים כאילו הם מונחים באותו גובה.

שלב ג (12 דקות): הסתירה והתירוץ

> **גמרא, סוכה כב ע"ב**
>
> וְשֶׁצֵּילָתָהּ מְרוּבָּה מֵחַמָּתָהּ כְּשֵׁרָה. הָא כִּי הֲדָדֵי — פְּסוּלָה. וְהָא תְּנַן בְּאִידַּךְ פִּירְקִין: וְשֶׁחַמָּתָהּ מְרוּבָּה מִצֵּילָתָהּ פְּסוּלָה, הָא כִּי הֲדָדֵי — כְּשֵׁרָה! לָא קַשְׁיָא: כָּאן מִלְּמַעְלָה, כָּאן מִלְּמַטָּה. אָמַר רַב פָּפָּא, הַיְינוּ דְּאָמְרִי אִינָשֵׁי: כְּזוּזָא מִלְּעֵיל, כְּאִיסְתְּרָא מִלְּתַחַת.

- **הדיוק מהמשנה שלנו**: "שצילתה מרובה מחמתה כשרה". מכאן ש"כי הדדי", מחצה על מחצה, פסולה.
- **הדיוק מהמשנה בפרק הראשון** ("באידך פירקין"): "שחמתה מרובה מצילתה פסולה". מכאן שמחצה על מחצה כשרה. סתירה!
- **התירוץ: "כאן מלמעלה, כאן מלמטה"**. רש"י: כשמודדים למעלה, בסכך עצמו, וכשהחורים שווים לקנים, הסוכה פסולה, כי השמש שעוברת באוויר מתרחבת ונראית על הרצפה רחבה הרבה יותר מהצל. כשמודדים למטה, על הרצפה, ושם השמש והצל שווים, הסוכה כשרה, כי ודאי שהקנים למעלה רחבים מהאוויר.
- **רב פפא: "כזוזא מלעיל, כאיסתרא מלתחת"**: זה מה שאנשים אומרים: חור בגודל של זוז (מטבע) למעלה, נראה למטה כמו מטבע גדולה יותר. רש"י: כשהחור כשיעור זוז, השמש שלו למטה כשיעור סלע.

טיפ למורה: חוזרים לניסוי מהפתיחה. החור בקרטון הוא "הזוז" למעלה, והכתם על הקיר הוא "האיסתרא" למטה. מציירים על הלוח: למעלה פסים שווים של קנה ואוויר, ולמטה פסי שמש רחבים יותר.

שאלה לכיתה: עכשיו ענו על שאלת המפתח. סכך שיש בו חצי קנים וחצי אוויר: מה יהיה על הרצפה? האם הסוכה כשרה?

שלב ד (6 דקות): מעובה כמין בית

גמרא, סוכה כב ע"ב

מְעוּבָּה כְּמִין בַּיִת. תָּנוּ רַבָּנָן: הַמְּעוּבָּה כְּמִין בַּיִת, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַכּוֹכָבִים נִרְאִין מִתּוֹכָהּ — כְּשֵׁרָה. אֵין כּוֹכְבֵי חַמָּה נִרְאִין מִתּוֹכָהּ — בֵּית שַׁמַּאי פּוֹסְלִין וּבֵית הִלֵּל מַכְשִׁירִין.

- **ברייתא**: סוכה שהסכך שלה עבה כמו גג של בית, ואין רואים דרכו את הכוכבים, כשרה.
- **"כוכבי חמה"**: רש"י מסביר שאלה קרני השמש, כשהשמש זורחת על הסוכה ולא נראות דרכה קרני שמש בכלל. בית שמאי פוסלים, כי לדעתם זה כבר לא דומה לסוכה. בית הלל מכשירים.

סיכום (7 דקות)

מקרה	מודדים למעלה (בסכך)	מודדים למטה (על הרצפה)
צל מרובה	כשרה	כשרה
מחצה על מחצה	פסולה (השמש מתפשטת)	כשרה
חמה מרובה	פסולה	פסולה

מושג	הסבר
מדובללת	רב: סוכה ענייה. שמואל: קנה עולה וקנה יורד
כזוזא מלעיל, כאיסתרא מלתחת	חור קטן למעלה נראה גדול יותר למטה
מעובה כמין בית	כשרה גם אם אין רואים כוכבים. בלי קרני שמש בכלל: בית שמאי פוסלים, בית הלל מכשירים

להלכה: סוכה שחמתה וצלתה שוים מלמעלה פסולה, לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה ויהיה למטה חמתה מרובה מצלתה; אבל אם חמתה וצלתה שוים מלמטה, כשרה (שולחן ערוך, אורח חיים תרלא, א). היתה מעובה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה, כשרה (שם, תרלא, ג).

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה.

שאלות לדיון

1. הגמרא מתרצת סתירה בין שתי משניות בעזרת תופעה שכל אחד יכול לראות. מה זה מלמד על הקשר בין ההלכה לבין העולם שסביבנו?
2. רב פפא מביא פתגם עממי ("היינו דאמרי אינשי"). למה לדעתכם הגמרא מביאה דווקא פתגם של אנשים רגילים?
3. הסוכה צריכה צל, אבל לפי בית הלל מותר שהיא תהיה מעובה כמו בית. איך זה מתיישב עם "צא מדירת קבע ושב בדירת עראי" שלמדנו בשיעור הראשון?
4. בסיום היחידה: מה למדנו על הסוכה בחמשת השיעורים? (גובה, דפנות, צל.) איזה דין הפתיע אתכם במיוחד?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) הַמְדוּבְלֶלֶת (2) וְשֶׁצִּילְתָה (3) כְּמִין (4) הַכּוֹכָבִים (5) פְּסוּלָה (6) כְּשֵׁרָה (7) מִלְּמַעְלָה (8) כְּזוּזָא (9) חַמָּה (10) מַכְשִׁירִין. המילה "פּוֹסְלִין" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: רב: מדובללת היא סוכה ענייה, ולפיו המשנה מדברת על סוכה אחת. שמואל: קנה עולה וקנה יורד, ולפיו המשנה מלמדת שני דינים. רב פפא: "כזוזא מלעיל, כאיסתרא מלתחת", חור קטן למעלה נראה גדול למטה. בית שמאי: סוכה שאין קרני שמש נראות מתוכה פסולה. בית הלל: כשרה.

חלק ג:

1. כשבסכך יש יותר מקומות שהשמש עוברת בהם מאשר מקומות מוצלים. סוכה כזאת פסולה.
2. מהמשנה בכב ע"א מדייקים שמחצה על מחצה פסולה, ומהמשנה בב ע"א מדייקים שמחצה על מחצה כשרה.
3. "כאן מלמעלה, כאן מלמטה": אם מודדים בסכך ומחצה על מחצה, הסוכה פסולה, כי השמש מתפשטת והחמה תהיה מרובה על הרצפה. אם מודדים על הרצפה ושם מחצה על מחצה, היא כשרה.
4. חור בגודל של זוז למעלה נראה למטה כמו מטבע גדולה יותר. כך השמש שעוברת בסכך מתרחבת עד שהיא מגיעה לרצפה.
5. כשרה, גם אם לא רואים ממנה כוכבים. אם אפילו קרני שמש לא נראות מתוכה, בית שמאי פוסלים ובית הלל מכשירים.

חלק ד: שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת.